ROMÂNIA ŞI PROBLEMA STRÎMTORILOR DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL (1920—1922)

DE

I. SEFTIUC

La 10 august 1920, marele dosar al Versailles-ului părea definitiv închis prin includerea ultimului document şi anume tratatul de pace cu Turcia semnat la Sèvres. Realităţile au impus însă pînă la urmă scoaterea acestui document din dosarul tratatelor postbelice şi înlocuirea lui prin convenţia de la Lausanne.

Una din problemele importante înscrise în tratatul de la Sèvres a fost şi aceea relativă la regimul strîmtorilor Mării Negre.

Înţelegerea evoluţiei ulterioare a problemei strîmtorilor impune o analiză succintă a cauzelor din tratatul turc referitoare la statutul Bosforului şi al Dardanelelor.

Conform stipulaţiilor tratatului de la 10 august 1920, oraşul Constantinopol rămînea capitala statului turc şi sediul califului, dar aliaţii îşi rezervau dreptul de a revizui această hotărîre în cazul cînd Turcia s-ar fi abătut de la respectarea loială a prevederilor tratatului. Strîmtorile Bosfor şi Dardanele erau declarate libere pentru trecerea vaselor de comerţ şi a celor militare ale tuturor statelor, atît în timp de pace cît şi în vreme de război. Controlul în vederea respectării regimului strîmtorilor era încredinţat unei comisii internaţionale, formată din reprezentanţii Angliei, Franţei, Italiei, Japoniei, Statelor Unite ale Americii (în cazul şi la data cînd ele vor dori să ia parte) şi Rusiei Sovietice — cu cîte două voturi fiecare — şi din reprezentanţi ai Greciei, României, Bulgariei şi Turciei — cu cîte un singur vot fiecare. Cele din urmă două state riverane, adică Bulgaria şi Turcia, ca şi Rusia Sovietică, îşi vor trimite delegaţi în Comisie numai în cazul intrării lor în Liga Naţiunilor. Preşedinţia în Comisia strîmtorilor urma să fie deţinută pe rînd, în decurs de doi ani, de acei membri ai Comisiei care aveau dreptul la două voturi. Comisia internaţională poseda libertate de acţiune completă, funcţionînd în absolută independenţă

față de autoritățile locale și fiind învestită cu puteri foarte largi în aplicarea și controlul regimului strîmtorilor. Ea avea pavilion propriu, buget propriu, dreptul de a contracta împrumuturi și de a executa lucrări utile navigației. Totodată, Comisia dispunea de forță armată — „un corp de poliție specială" — și vase de război — necesare pentru îndeplinirea funcțiilor ei.

Partea a V-a a tratatului de la Sèvres — „Dispoziții militare" — stabilea granițele zonei strîmtorilor, demilitarizarea acestor zone și a insulelor învecinate din Marea Egee, controlul asupra demilitarizării încredințîndu-se Angliei, Franței și Italiei. Toate fortificațiile existente în zona neutră a strîmtorilor și în regiunea insulelor de la intrarea în Dardanele trebuiau distruse. Cele trei puteri occidentale, pentru „a împiedica săvîrșirea sau pregătirea oricărei acțiuni menite să aducă direct sau indirect vreun prejudiciu libertății strîmtorilor", aveau dreptul să întrețină în zona Bosforului și a Dardanelelor forțe militare și aeriene. [1]

Celelalte clauze teritoriale, politice și economice ale tratatului de la Sèvres, erau tot atît de grele, ele constituind un adevărat atentat la independența, suveranitatea și integritatea teritorială a Turciei.

Evoluția evenimentelor din Orientul Apropiat, mai ales după 10 August 1920, a demonstrat clar lipsa de viabilitate a tratatului de la Sèvres. De altfel, șubrezenia tratatului nu era pusă la îndoială de unii contemporani, chiar din momentul semnării lui [2].

Tratatul de la Sèvres urmărea să consolideze dominația statelor imperialiste învingătoare în Orientul Apropiat și să împiedice, prin toate mijloacele, dezvoltarea mișcării de eliberare națională din Turcia. Ignorîndu-se interesele și drepturile poporului turc, el a fost impus guvernului sultanului, care nu dispunea în țară de nici un fel de autoritate [3]. Poporul turc nu putea admite transformarea țării sale într-o adevărată colonie a marilor puteri învingătoare. De aceea, încă din primăvara anului 1919, el s-a ridicat la luptă, sub conducerea lui

---

[1] Pentru prevederile acestui tratat, vezi *I documenti diplomatici della pace orientale* (raccolta completa dei testi ufficiali da trattato di Londra all'armistizio di Mudania) a cura di Amedeo Giannini, Roma, 1922, p. 37—157; „L'Europe Nouvelle", 12. VI. 1920, p. 808—812; 19. VI. 1920, p. 850—853; 26. VI. 1920, p. 888—892; Geamănu Grigore, *Dreptul internațional contemporan*, Edit. did. și pedag., Buc., 1965, p. 351; Miller A. F., *Pregătirea diplomatică a tratatului de la Sèvres*, în „Probleme de istorie", 3/1961, 172—174; N. Dașcovici, *Marea noastră sau regimul strîmtorilor*, Iași, 1934, p. 149—151; B. A. Dranov, *Cernomorskie prolivi (Mejdunarodno-pravovoi rejim)*, Moscova, 1948, p. 172—174; R. Pinon, *L'avenir de l'Entente anglo-française*, Paris, 1924, 46—48 etc.

[2] R. Poincaré, *Histoire politique, Chroniques de Quinzaine I (15 mars—1er septembre 1920)*, Paris 1920, p. 264; Ed. Driault, *Le roi Constantin*, Paris, 1930, p. 259.

[3] A.F. Miller, *op. cit.*, p. 112.

Mustafa Kemal, transformînd Anatolia într-un puternic focar de rezistență împotriva dominației străine [4].

Tratatul de la Sèvres nu putea să fie aplicat și datorită puternicelor și numeroaselor contradicții existente între puterile imperialiste învingătoare, mai ales între Anglia, Franța și Italia — care doreau, în perioada postbelică, să-și întărească tot mai mult influența în Orientul Apropiat, să dețină controlul deplin asupra căilor de acces din Mediterana în Marea Neagră.

În sfîrșit șubrezenia tratatului încheiat cu Turcia se mai datora și ignorării drepturilor și intereselor unor puteri din bazinul Mării Negre, cum a fost cazul republicilor sovietice ruse. Nefiind invitate, acestea n-au participat la lucrările conferințelor care au precedat încheierea tratatului, fiind astfel îndepărtate de la elaborarea regimului de drept internațional al strîmtorilor, problemă în care erau vital interesate [5].

Nu mai puțin au fost desconsiderate, prin acest tratat, drepturile altor doi riverani — Turcia și Bulgaria, state care participaseră la război de partea Puterilor Centrale.

Prevederile referitoare la regimul strîmtorilor din tratatul de la Sèvres dezavantajau, de asemenea, România, stat riveran la Dunăre și la Marea Neagră, direct interesat într-un regim de adevărată libertate la Bosfor și Dardanele [6].

În rîndurile care urmează ne propunem să analizăm cîteva aspecte legate de atitudinea României în problema strîmtorilor de la încheierea tratatului de la Sèvres (10 august 1920) și pînă în faza finală a războiului greco-turc din anii 1920—1922 (august — septembrie 1922).

Interesul României pentru un regim de libertate la strîmtori era un fapt evident. Neavînd altă cale de acces pe apă la Mediterana, pentru a participa liber la mișcarea comercială mondială, România trebuia să-și îndrepte marea majoritate a exporturilor sale prin Dardanele, aceeași cale navigabilă a strîmtorilor servind, în același timp, și pentru numeroase importuri. O reală libertate de circulație prin strîmtori se impunea din alt considerent: se știe că numeroase țări din Europa Centrală și Răsăriteană trebuiau să utilizeze, pentru legături comerciale cu Orientul, Dunărea și porturile românești ale acesteia. Libertatea strîmtorilor, prin care mărfurile străine — urmînd calea Dunării și a Mării Negre — putînd să-și continue nestingherit drumul prin Bosfor și Dardanele spre diverse centre de desfacere, procura pentru România noi surse de venituri, rezultate din comerțul de tranzit.

---

[4] *Noveișaia istoria stran zarubejnoi Azii i Afriki*, Izd. Leningr. Univ., 1963, p. 268 și urm.

[5] B.A. Dranov, *op. cit.*, p. 173—174.

[6] I. Seftiuc, *România și problema strîmtorilor după primul război mondial (1919—1920)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 2/1966, p. 275—302.

Avînd în vedere aceste interese vitale pentru viaţa sa economică, pentru consolidarea sa economico-financiară, mai ales în urma desăvîrşirii unităţii naţionale, România s-a arătat preocupată — în perioada la care ne referim — pentru găsirea unor soluţii care să garanteze libertatea de trecere prin strîmtori. Rezolvarea echitabilă a problemei strîmtorilor presupunea existenţa unui regim cu adevărat internaţional, regim care să excludă posibilitatea hegemoniei la Bosfor şi Dardanele a uneia sau a mai multor puteri favorizate. Un asemenea regim, după opinia României, putea fi asigurat prin internaţionalizarea şi neutralizarea strîmtorilor, prin respectarea drepturilor tuturor statelor interesate şi prin participarea acestora, pe picior de egalitate, la elaborarea statutului internaţional al strîmtorilor. România a acţionat, prin toate mijloacele, pentru ca principiile susmenţionate să fie puse la baza regimului internaţional care va fi administrat strîmtorilor.

Însă regimul strîmtorilor, aşa cum fusese el organizat prin tratatul de la Sèvres, prezenta numeroase neajunsuri pentru România, ca şi pentru celelalte state riverane. Ceea ce nu convenea mai întîi României era stabilirea statutului strîmtorilor fără participarea tuturor celor direct interesaţi, apoi nesocotirea principiului egalităţii de drepturi, inegalitatea de tratament în Comisia strîmtorilor : discriminare în privinţa numărului de voturi, imposibilitatea pentru reprezentantul României de a deţine preşedinţia Comisiei, lipsa contingentelor române din cadrul forţelor armate interaliate de pe lîngă Comisia strîmtorilor [7]. Toate acestea nu puteau să nu provoace obiecţii din partea României. Stipulaţiile tratatului turc — spunea mai tîrziu I. G. Duca, ministrul de externe al României în guvernul liberal condus de Ion I. C. Brătianu, — căutînd originea nemulţumirii provocate de acesta — „au fost stabilite fără ştirea noastră şi cîteodată în contradicţie cu punctul de vedere român" [8]. Încă mai clar exprima cauza acestei nemulţumiri a României un alt fruntaş politic liberal şi anume Vintilă Brătianu, atunci cînd, referindu-se la tratatul turc, vorbea despre „soluţii atît de puţin logice ca cele înscrise în tratatul de la Sèvres, prin care cei mai direct interesaţi — ţările a căror debuşeu exclusiv se face prin strîmtori — erau lăsaţi de o parte sau aveau jumătate de vot" [9].

---

[7] Arhiva M.A.E., Convenţii 9 T 2, vol. 1 (1920—1923) (dosar nepaginat) Delegaţia română la Conferinţa de pace, Paris, 1 iulie 1920 — nota delegaţiei turce din 25 iunie 1920, conţinînd răspunsul la condiţiile de pace ale aliaţilor ; vezi şi Referatul, fără dată şi fără semnătură, relativ la Comisiile care s-au instituit pentru executarea clauzelor tratatului de la Sèvres ; Preda C. Fundăţeanu, *Regimul strîmtorilor*, Buc., 1925, p. 14—15 ; Jean Delaborde, *Le dernier règlement de la question des détroits à la Conférence de Lausanne*, Dijon, 1923, p. 99—110.

[8] „L'Indépendance roumaine", 31. XII. 1920.

[9] Arhivele Statului Bucureşti (în continuare se va cita A.S.B.) Fond Casa Regală, dosar 14/1922, (Memoriul lui Vintilă Brătianu, *Strîmtorile Constantinopolului*, din 22 iunie 1922), f. 6.

Inegalitatea de tratament şi nesocotirea intereselor României rezultau şi din faptul că la libertatea Bosforului şi a Dardanelelor trebuiau să vegheze — conform stipulaţiilor tratatului de la Sèvres, — marile puteri şi Grecia, care urmau să întreţină trupe la Gallipoli şi Constantinopol. Din singurul fapt că paza strîmtorilor era încredinţată forţelor armate ale uneia sau a mai multor puteri — şi acestea în totalitate neriverane — rezulta că Bosforul şi Dardanelele, după opinia românească justă, vor fi în realitate sub tutela statului sau a statelor care vor menţine acolo cel mai mare număr de forţe armate. [10] „...N-ar fi vorba de internaţionalizare — scria, pe bună dreptate, un ziar al vremii, exprimînd un deziderat de bază românesc în chestiunea strîmtorilor — acolo unde predomină forţa a cîtorva puteri privilegiate. Dardanelele sînt de fapt a acelora care sînt stăpînii tunului de la Gallipoli, indiferent de caracterul internaţional al Comisiei care se găseşte acolo" [11]. Argumentul just că libertatea strîmtorilor va depinde de stăpînul fortificaţiilor de la gurile lor este invocat ori de cîte ori se revendică participarea, pe picior de egalitate, a tuturor statelor, mari şi mici, la supravegherea şi controlul liberei navigaţii prin Bosfor şi Dardanele, ori de cîte ori se exprimă dorinţa — pe linia apărării intereselor româneşti — de a nu se admite ca cheile de la porţile strîmtorilor să fie deţinute de o singură putere.

România socotea inadmisibilă împărţirea arbitrară a statelor în mari şi mici, în puteri cu „interese mondiale" şi puteri cu „interese limitate", arătînd că, în problema strîmtorilor, împărţirea trebuia să se facă „după interesele ce le au la menţinerea liberei navigaţii prin strîmtori, după pagubele imediate la care sînt expuse şi după primejdiile ce le ameninţă în cazul în care este încălcată sau suprimată această libertate" [12]. Numai o astfel de împărţire trebuia să constituie, după opinia României, criteriul principal pentru prezenţa în Comisia strîmtorilor a tuturor statelor interesate cît şi pentru determinarea proporţiei în care acestea urmau să fie reprezentate.

Apropierea kemaliştilor de zona strîmtorilor, după zdrobirea armatelor greceşti, a determinat autorităţile engleze din Constantinopol să ordone, în a doua jumătate a lunii septembrie 1922, închiderea Dardanelelor şi suspendarea traficului maritim prin strîmtori [13]. Mai mult încă, Anglia a avertizat că unităţile sale navale, care începuseră patrulările în Marea de Marmara vor deschide foc asupra vapoarelor care nu vor respecta acest ordin [14]. Blocarea Dardanelelor a stîrnit o puternică îngrijorare în România. Această acţiune arbitrară a Marii Bri-

---

[10] „L'Indépendance roumaine", 31. XII. 1920.
[11] Ibidem.
[12] „Adevărul", 21. IX. 1922.
[13] B. A. Dranov, *op. cit.*, p. 181; „L'Europe Nouvelle", 7.X.1922, p. 1251. „Neamul românesc", 26. IX. 1922.
[14] „Universul", 27. IX. 1922.

tanii era calificată drept „o lovitură simţitoare" pentru statul român, într-un moment cînd campania exportului de cereale era în toi, ea fiind, totodată, de natură să arate „printr-o drastică ilustraţiune" [15] însemnătatea problemei strîmtorilor pentru România. Luîndu-se în consideraţie şi pagubele pentru comerţul de tranzit, se atrăgea atenţia că „împiedicarea circulaţiei vapoarelor ieşite din Dunăre şi Marea Neagră va avea o influenţă destul de rea asupra stării noastre economice" [15].

Situaţia de război din Orientul apropiat, prelungirea ostilităţilor greco-turceşti avea repercusiuni defavorabile asupra desfăşurării normale într-un centru al comerţului mondial atît de însemnat cum era Constantinopol [17]. În general conflictul oriental împiedica desfăşurarea normală a comerţului României şi a altor state cu centrele din Orientul apropiat sau cu alte regiuni ale lumii. „Înaintarea trupelor turceşti şi mutarea războiului aproape de coastele mărilor — găsim adeseori plîngeri formulate în presa vremii — au început să stînjenească foarte mult comerţul nostru cu Asia Mică. Multe dintre vasele care transportă... mărfuri nu mai pleacă fie din Constanţa, fie din porturile mediteraneene" [18].

O asemenea situaţie tulbure, cum era aceea din Orient — dezavantajoasă tranzacţiilor comerciale la Constantinopol — asociată la politica egoistă a unor mari puteri, care-şi permiteau să dicteze după bunul plac în ceea ce priveşte libertatea de trecere prin Bosfor şi Dardanele, îndreptăţeau România „să ridice hotărît glasul pentru ca viaţa sa economică şi, prin consecinţă, independenţa ei politică să nu fie la dispoziţia primului care pune stăpînire pe strîmtori" [19].

Cum trebuia să fie organizat în viitor, după opinia României, regimul strîmtorilor? Soluţiile preconizate, fără a avea un caracter cu totul inedit, aveau în vedere internaţionalizarea şi neutralizarea strîmtorilor Mării Negre, sub garanţia colectivă a tuturor celor interesaţi la menţinerea libertăţii de trecere prin Bosfor şi Dardanele [20].

---

15 „Adevărul", 26. IX. 1922.

16 Ibidem.

17 „Starea neclară şi nestatornică a situaţiei politice din ultimul timp a provocat instabilitatea şi lipsa de debuşeuri, ceea ce a făcut ca acest centru (e vorba de Constantinopol — n.n.) să se transforme într-un simplu antrepozit", („Corespondenţa economică") nr. 11—12 din 1 şi 15.X.1922, p. 1).

18 „Adevărul", 27. IX. 1922.

19 Ibidem, 26. IX. 1922.

20 N-a fost exclusă dintre posibilităţi nici soluţia, care apare, e adevărat, exprimată mai rar, ca Liga Naţiunilor să garanteze libertate de navigaţie prin strîmtori. În acest scop, Liga Naţiunilor trebuia să numească cîteva naţiuni ca mandatare ale sale la paza strîmtorilor. Dintre aceste naţiuni nu putea să lipsească, în primul rînd, Anglia şi Franţa; prezenţa Rusiei era, de asemenea necesară, căci „are de spus şi ea cuvîntul său în chestia strîmtorilor" („Neamul românesc", 11. XI. 1922). Desigur, printre mandatari urma să se numere şi România, dispunînd de un rol corespunzător situaţiei sale de stat riveran. În formula de mai sus Constantinopolul urma să devină un oraş liber, fără fortificaţii, aflat sub suzeranitatea turcă, (*Ibidem*; vezi şi Paul Nicorescu, *La Roumanie nouvelle*, Buc., 1924, p. 155—156).

Prezentarea soluţiilor în problema strîmtorilor era însoţită de o precizare întru-totul îndreptăţită: internaţionalizarea şi neutralizarea „să fie făcută pentru necesităţile traficului internaţional şi nu ca mijloc de a servi politica cutărei sau cutărei puteri". O astfel de precizare părea României oportună din considerentul că „noi nu facem iluzii", întrucît „politica internaţională a fiecărei ţări este egoistă şi trebuie încă şi astăzi s-o judecăm prin această prismă"[22].

Ţinîndu-se seama de importanţa strîmtorilor pentru traficul mondial şi de faptul că ele constituiau un debuşeu pentru regiuni atît de vaste, se susţinea — pentru vreme de război — ca regimul care se va administra strîmtorilor să asigure în permanenţă statelor neutre deplina libertate de trecere.[23] Pe lîngă aceasta, se cerea ca regimul strîmtorilor să fie astfel organizat, încît acestea să nu poată deveni o bază de operaţiuni militare, chiar dacă marea cale internaţională de navigaţie ar forma frontiera dintre două state beligerante[24]. Grija pentru asigurarea celor mai bune condiţii de navigaţie şi comerţ se reflectă şi în propunerea românească ca toate instalaţiile aflate de-a lungul acestei importante căi maritime internaţionale ca şi porturile ce-o deservesc — în cazul de faţă este vorba, în primul rînd, de Constantinopol — să poată fi puse la adăpost de distrugerile pe care le-ar putea provoca războiul[25].

Un deziderat de seamă din programul românesc referitor la strîmtori era internaţionalizarea unei zone de o parte şi de alta a Bosforului, Dardanelelor şi a Mării de Marmara; alături de alte măsuri, această zonă trebuia să pună, în afara oricărui pericol, navigaţia prin apele strîmtorilor. Dificultatea principală la stabilirea acestei zone provenea din faptul că pe ţărmurile uneia dintre aceste strîmtori — pe ţărmurile Bosforului— era aşezat oraşul Constantinopol. Atît timp cît Constantinopolul rămînea capitala Turciei şi sediul califului, nu se putea pune problema internaţionalizării sale. Ideea creării unui stat internaţional în jurul Constantinopolului şi a strîmtorilor, prin expulzarea turcilor din Europa—idee care avusese şi mai avea încă adepţi în unele cabinete europene — era respinsă de către România, apreciindu-se, cu deplin temei, că statul respectiv ar putea deveni în orice moment „instrumentul unei puteri preponderente oarecare"[26] ceea ce ţării noastre nu putea să-i convină. Din tendinţa de a se evita hegemonia la strîmtori a unei mari puteri, România manifesta preferinţa pentru menţinerea stăpînirii turceşti în zona Bosforului, Mării de Marmara şi a Dardanelelor.[27] După opinia României, era „de neconceput" ca teritoriile scăldate de apele

---

[21] A.S.B., Fond Casa Regală, dosar 14/1922, f. 8.
[22] Ibidem.
[23] Ibidem, f. 4—5.
[24] Ibidem.
[25] Ibidem.
[26] Ibidem, f. 6.
[27] „Adevărul", 25—IX. 1922.

Mării de Marmara și a strîmtorilor să formeze un stat național independent, administrate de organe internaționale. O asemenea formulă era cu atît mai inacceptabilă pentru capitala turcă. Se comenta că principiul internaționalizării, astfel cum era aplicat de către puterile aliate după tratatul de la Sèvres, priva un oraș de aproximativ două milioane de oameni de o administrație regulată și unitară. Statul român considera drept anormală situația de după ocuparea Constantinopolului de către trupele aliate (martie 1920), cînd fiecare ramură a administrației din capitala Turciei intra, în același timp, în mîinile a mai multor puteri. Aplicarea sistemului internaționalizării, cum fusese conceput pînă atunci, va duce, după părerea oficialităților române, la predominarea în regiunea strîmtorilor a uneia sau a mai multor puteri, ori la anarhie. Pentru a preveni astfel de eventualități, deopotrivă de primejdioase, România găsea că singura soluție posibilă era aceea preconizată de Franța, care avea în vedere menținerea turcilor la strîmtori și Constantinopol, sub supravegherea puterilor aliate. Se argumenta că un stat slab, cum era atunci Turcia, va putea să administreze strîmtorile și Constantinopolul, sub control aliat, fără ca o putere să fie privilegiată în detrimentul celorlalte țări interesate [28].

Teama de preponderența unei singure puteri la Constantinopol apare strîns legată de ideea că Turcia, nedovedindu-se în trecut un „gardian" credincios și imparțial al strîmtorilor—așa cum s-a întîmplat în vremea primului război mondial—și fiind, în același timp, un stat slab, nu va mai putea să dețină singură în viitor dreptul de a dispune, după propria-i apreciere, de regimul Bosforului și al Dardanelelor [29].

„Starea de slăbiciune" în care se afla realmente Turcia după război era invocată de cercurile conducătoare românești pentru a se demonstra că Turcia ar putea găsi „o salvare a existenței sale prin atașarea la un interes mondial" [30], acceptînd regimul de tutelă ce urma să i se impună și declarîndu-se de acord cu regimul de internaționalizare și neutralizare a strîmtorilor, așa cum va fi el conceput. Pentru ca un astfel de regim să nu apară dezavantajos Turciei, se argumenta că acceptarea lui ar putea să împiedice războiul în zona de acces din Mediterana în Marea Neagră și viceversa și prin urmare, însăși capitala statului turc ar fi scutită de orice primejdie. [31]

Sînt interesate, dar nu puse la adăpost de orice critică, prevederile românești referitoare la componența și atribuțiile Comisiei internaționale, care va controla libertatea de navigație prin strîmtori.

În ceea ce privește componența Comisiei Strîmtorilor, România propunea ca aceasta să fie alcătuită din delegați ai tuturor statelor in-

[28] „L'Indépendance roumaine", 7. I. 1921.
[29] „L'Europe Nouvelle", 14. X. 1922, p. 1293.
[30] A.S.B., Fond Casa Regală, dosar 14/1922, f. 6.
[31] Ibidem.

teresate; proporţia în care fiecare stat urma să fie reprezentat trebuia să oglindească fidel mărimea şi importanţa intereselor sale.[32] Se afirma dreptul Turciei şi al Rusiei Sovietice de a face parte din această Comisie,[33] aceasta cu atît mai mult cu cît fixarea statutului strîmtorilor fără „avizul" şi prin înlăturarea acestor state—aşa cum se procedase cu prilejul deliberării premergătoare încheierii tratatului de la Sèvres — era socotită „o fundamentală contrazicere a principiilor internaţionale'".[34]

Avîndu-se în vedere „condiţiile politice speciale" din Orientul Apropiat, s-a propus chiar ca regimul Comisiei Europene a Dunării din 1856, care pentru România era calificat drept „o anomalie de neînţeles" să fie „deplasat" la Constantinopol, fireşte, „amplificat şi completat"[35].

Trebuie precizat că soluţia rezolvării chestiunii strîmtorilor pe baza stabilită de marile puteri pentru navigaţia pe gurile Dunării, prin extinderea atribuţiilor Comisiei Europene a Dunării la Bosfor şi Dardanele, a fost sugerată, pentru prima oară, de către istoricul şi omul politic francez Gabriel Hanotaux. Acesta, în perioada în care deţinea portofoliul Externelor în cabinetul francez a lui Dupuy (mai 1894—noiembrie 1895) sau Méline (mai 1896—iunie 1898) a propus-o după propria-i mărturisire, spre examinarea guvernelor român şi rus şi a reluat-o apoi după război, într-un articol publicat în „Le Figaro", în ianuarie 1920[36].

Evident, cercurile conducătoare româneşti au cunoscut soluţia preconizată de omul politic francez, dar ele şi-au însuşit-o doar parţial modificînd-o potrivit propriilor lor vederi şi interese. Gabriel Hanotaux găsea că Comisia Internaţională a Dunării a dat în practică cele mai bune rezultate şi că deci ea trebuie menţinută în continuare, lărgindu-se numai competenţa şi întinzîndu-i-se doar atribuţiile pînă la Bosfor şi Dardanele. În dezacord cu opinia istoricului francez referitoare la eficacitatea Comisiei Dunărene, România considera prezenţa acesteia pe teritoriul românesc, „pe cît de inutilă, pe atît de jignitoare, pentru demnitatea noastră"[37] şi voia, din acest motiv, ca ea să fie „deplasată" în întregime la Constantinopol.

Această Comisie, care urma deci să funcţioneze în condiţiile celei ale Dunării existente la Galaţi, trebuia să dispună de numeroase împuterniciri. Ea va avea nu numai dreptul de supraveghere, control şi poliţie ci, de asemenea, şi mijloace pentru a executa lucrări necesare ameliorării navigaţiei (lucrări pe coastă, în porturi şi pe şenal, pentru serviciul de zi şi de noapte şi pentru transbordări), întrucît se conside-

---

[32] „Adevărul", 21. IX. 1922.
[33] A.S.B., Fond Casa Regală, dosar 14/1922, f. 6, 9.
[34] Preda C. Fundăţeanu, *op. cit.*, p. 14.
[35] A.S.B., Fond Casa Regală, dosar 14/1922, f. 7.
[36] „Universul", 5. I. 1920.
[37] „Renaşterea română", 4. IV. 1921.

ră că Turcia, sărăcită ca rezultat al eforturilor de război și cu teritoriul în Europa mult redus, n-ar fi putut să le facă prin propriile sale mijloace.[38] Această Comisie ar mai fi avut dreptul și obligația de a veghea ca strîmtorile să nu fie închise în vreme de război[39], pentru a permite, desigur, statelor nebeligerante și în primul rînd celor riverane, să-și desfășoare nestingherit tranzitul de mărfuri, importurile și exporturile. Forțe militare și staționate navale urmau să asigure eficacitatea controlului Comisiei Internaționale a strîmtorilor.[40]

Sferele conducătoare românești găseau deci firesc să se profite de situația grea în care se afla Turcia primilor ani postbelici pentru a i se impune condiții oneroase, transplantîndu-se la Constantinopol, „amplificat și completat" un regim împovărător și dezavantajos care fusese cîndva impus Dunării și pe care România nu-l mai putea accepta, întrucît el nu mai corespundea — cum se remarca, cu deplină justețe — „condițiilor politice ale Dunării de Jos, nici chiar evoluției făcute în drept pentru regimul fluviilor internaționale"[41].

Nu este mai puțin adevărat că cercurile guvernante din România, al căror purtător de cuvînt în problema strîmtorilor se făcea Vintilă Brătianu, căutau să justifice soluția preconizată, găsind-o corespunzătoare momentului istoric în care se afla Turcia după primul război mondial.[42] „Care va fi soluția de mîine?" în problema strîmtorilor, se întreba Vintilă Brătianu. Răspunsul dat de el lăsa deschisă pentru viitor posibilitatea modificării acestui regim, în alte condiții istorice, după cum—legătura este ușor de sesizat—regimul Comisiei europene a Dunării din 1856 nu mai corespundea stadiului de dezvoltare a statului român de după primul război mondial.[43] „Dacă împrejurările politice vor fi altele, preciza fruntașul liberal se va putea atunci să se întemeieze regimul viitor pe colaborarea mai activă a statului teritorial" (adică a Turciei—n.n.).[44]

Programul românesc în problema strîmtorilor conținea propuneri al căror caracter realist și avantajos nu putea fi pus la îndoială. Acest regim trebuia să excludă posibilitatea dominării la strîmtori a unui singur stat, punea problema participării tuturor țărilor, și în primul rînd a celor riverane, la stabilirea statutului Bosforului și Dardanelelor, prevedea măsuri menite să asigure libertatea de navigație a țărilor neutre în vreme de război, avea în vedere, totodată, executarea unor

---

38 A.S.B., Fond Casa Regală, dosar 14/1922, f. 7.

39 „L'Europe Nouvelle", 14. X. 1922, p. 1293.

40 Arhiva M.A.E., fond 71/Turcia, T. 4, vol. 1, I.G. Duca. Către Legația română de la Londra, telegr. 20. X. 1922.

41 A.S.B., Fond Casa Regală, dosar 14/1922, f. 7.

42 Ibidem, f. 9.

43 „Renașterea română", 4. IV. 1921.

44 A.S.B., Fond Casa regală, dosar 14/1922, f. 9.

lucrări pentru îmbunătățirea condițiilor de navigație. O serie de prevederi însă — în special cele referitoare la drepturile largi ale Comisiei Internaționale a strîmtorilor — dezavantajau Turcia ca stat deținător al strîmtorilor. Ele nu țineau seama de faptul că poporul turc lupta pentru independență națională, că Turcia kemalistă nu putea accepta o nouă „ediție", fie chiar și puțin modificată, a tratatului de la Sèvres.

Realitățile situației internaționale de după război, cînd marele monopoluri din țările Antantei, dorind să-și asigure poziții economico-strategice solide în toate regiunile lumii, urmăreau să impună pretutindeni o politică de dictat — și aceasta cu atît mai mult țărilor învinse în război — ca și politica de clasă a cercurilor conducătoare românești care, desigur nu puteau privi favorabil mișcarea kemalistă și speculau, totodată, situația de stat învins al Turciei, împiedicau adoptarea de către România, în acel moment, a unei concepții în problema strîmtorilor, care să țină seama, în egală măsură și în primul rînd, de interesele și de drepturile tuturor riveranilor.

Fără a încerca să justificăm părțile vulnerabile ale programului românesc relativ la regimul strîmtorilor nu trebuie totuși să ignorăm faptul că acest program, pentru a avea cît de puține șanse de realizare, nu trebuia și nici nu putea să fie în total dezacord cu punctul de vedere al marilor învingători din război, Anglia și Franța, înainte de toate, ale căror interese economice și politice în Orientul apropiat erau binecunoscute. Tocmai aceste interese ale marilor puteri determinau România să pună în evidență faptul că prin asigurarea libertății strîmtorilor „interesele noastre se confundă cu marile interese mondiale",[45] că regimul internaționalizării strîmtorilor, adoptat de către aliați, era singurul la care statul român putea să se ralieze[46] și că soluțiile românești în problema strîmtorilor nu veneau în contradicție cu cele preconizate la Londra sau Paris.

În afară de aceasta, România era conștientă că într-o chestiune în care erau implicate mari interese mondiale, hotărîrile depindeau, în primul rînd, de marii aliați occidentali. Dezacordul dintre aceștia în problema orientală, ca și în alte probleme, și mai ales neînțelegerile franco-engleze, constituiau motive de îngrijorare pentru România. Întrucît abia își desăvîrșise unitatea națională și avea ca vecini unele țări învinse, cu tendințe revizioniste, statul român lupta pentru menținerea sistemului de la Versailles și strîns legat de aceasta, pentru păstrarea solidarității interaliate.[47] România promova politica „împăcării intereselor deosebite ale celor puternici"[48], accentuînd în permanență că nu va contribui nici direct, nici indirect la „opera de desunire"

---

[45] „L'Indépendance roumaine", 17.IX.1922.
[46] Ibidem, 27.X.1922.
[47] I. Duca, *La politique éxterieure de la Roumanie*, Buc., 1924, p. 3—5
[48] „Adevărul", 26.IX.1922.

dintre aliați, ci, dimpotrivă, va lucra „pentru consolidarea înțelegerii franco-engleze, pentru un acord deplin între puterile Quadruplei Antante" [49]. Statul român își exprima convingerea că marile puteri ale Antantei vor găsi pînă la urmă un termen de înțelegere și că în soluțiile ce vor da problemei orientale vor ține cont de interesele și de drepturile românești [50]. Cauzele neliniștii ce trebuia s-o provoace României divergențele interaliate — în cazul de față în problema strîmtorilor — sînt explicate cu claritate: „Neînțelegerea anglo-franceză, dacă n-ar fi aplanată, ar pune România în situația de a trebui să aleagă, de a trebui să cumpănească în ce condițiuni ar fi mai bine garantată pentru dînsa libertatea strîmtorilor, adică independența ei economică și chiar politică. Acordul dintre Anglia și Franța — se preciza în continuare — înseamnă stabilirea unui regim de echilibru și la strîmtori și acest echilibru nu va putea fi complet decît dacă România și toate statele interesate la menținerea strîmtorilor vor participa la exercitarea controlului asupra acestei căi de navigație". [51]

Interesele românești pentru asigurarea unui regim de libertate prin „cheile" Mării Negre, explică reacția României, ori de cîte ori s-a pus în discuție, în perioada august 1920 — august 1922, chestiunea unor modificări în tratatul de la Sèvres, modificări care puteau să influențeze și statutul strîmtorilor.

În lunile februarie-martie 1921, a avut loc la Londra o conferință pentru Orient, la care au participat Anglia, Franța, Italia, Grecia și Turcia. [52] Marii aliați au făcut, cu acest prilej, turcilor și grecilor o serie de propuneri menite să pună capăt războiului în Asia Mică și să aducă unele modificări tratatului de la Sèvres [53].

Cîteva dintre aceste propuneri aveau în vedere Constantinopolul și regimul strîmtorilor. S-a propus suprimarea din tratatul de la 10 august 1920 a dispoziției care amenința pe turci cu expulzarea din Constantinopol. Aliații vor putea să consimtă la evacuarea Costantinopolului, după ce se vor fi asigurat de buna credință a turcilor în executarea clauzelor tratatului. Alături de dispozițiile referitoare la Constantinopol, se prevedea, de asemenea, evacuarea peninsulei Ismid de către trupele interaliate și limitarea ocupației armate la Gallipoli și Ceanak. Turcii vor avea dreptul de liberă trecere între Europa și Asia, în zona demilitarizată a Bosforului. Relativ la strîmtori, prevăzîndu-se demilitarizarea acestora, propunerile aliate indicau, totodată, noile limite ale zonelor în care nici turcii, nici grecii nu vor putea să trimită forțe armate. În ceea ce privește participarea turcilor la controlul

[49] „L'Indépendance roumaine", 14.XI.1822.
[50] Ibidem, 17.IX.1922.
[51] „Adevărul", 25.IX.1922
[52] „L'Indépendance roumaine", 20.II.1921.
[53] A. F. Frangulis, *La Grèce et la crise mondiale*, vol. II, Paris, 1826, p. 220—224.

strîmtorilor, se preconiza ca Turcia să aibă două voturi în Comisia strîmtorilor şi respectînd anumite condiţii putea să primească chiar preşedinţia de onoare a acesteia.[54]

Conferinţa de la Londra n-a putut rezolva problemele pentru care fusese convocată, datorită numeroaselor divergenţe existente între aliaţi, datorită faptului că Grecia se crampona serios de clauzele tratatului de la Sèvres, care-i erau atît de favorabile şi datorită poziţiei intransigente a Turciei kemaliste, care vroia să fie înlăturate stipulaţiile tratatului de la 10 august 1920 şi să se acorde naţiunii turce posibilitatea dezvoltării independente[55]. Poporul turc era hotărît să cîştige cu arma în mînă ceea ce n-a putut obţine la masa tratativelor.

Conferinţa de la Londra, prin problemele pe care le ridica, nu putea lăsa indiferentă România ca şi alte state riverane. De aceea încă înainte de deschiderea acestei conferinţe, România a făcut sondaje referitoare la problemele care vor fi luate în dezbatere cu acest prilej, pentru a şti precis dacă se vor aduce modificări tratatului de la Sèvres, în ceea ce priveşte regimul strîmtorilor.[56] Guvernul de la Bucureşti îşi exprima speranţa că aliaţii nu vor refuza României dreptul de a lua parte la o conferinţă „la care sînt dezbătute probleme care ating interesele sale vitale".[57] „Cuvîntul nostru" la această conferinţă trebuia să fie ascultat din momentul în care la negocieri au fost chemate Grecia şi Turcia.[58] În cazul neinvitării României, se declara că aceasta „nu va recunoaşte deciziile luate în afară de ea"[59].

La cererea României de a fi admisă să participe la discuţiile care se vor angaja în chestiunea strîmtorilor, aliaţii au dat un răspuns necorespunzător adevărului şi anume că această problemă nu va fi dezbătută la Conferinţa de la Londra.[60]

În timpul desfăşurării lucrărilor conferinţei, pentru a nu fi neglijate interesele sale, România ţinea să reamintească aliaţilor punctul său de vedere în chestiunea strîmtorilor. Se cerea ca la stabilirea regimului acestora, marile puteri să trateze România nu ca un stat „cu interese limitate şi secundare", ci, dimpotrivă, ca „un stat care are

---

[54] Arhiva M.A.E., Convenţii 8 S_1, vol. I. (1920—1925). *Lucrările Comisiei strîmtorilor* (dosar nepaginat) (în continuare se va cita M.A.E., Convenţii 8 S_1). Legaţia din Londra, teleg., din 14. III. 1921 şi 29. VII. 1921; „L'Asie française", XXI année, nr. 190, mars 1921, p. 112; „Revue des deux mondes", 1.IV.1921, p. 194.

[55] Pentru detalii în legătură cu Conferinţa de la Londra: contradicţiile dintre aliaţi, poziţia Turciei şi a Greciei etc. vezi Arhiva M.A.E., Fond 71/Turcia, anii 1923—1930, vol. 58, Relaţii cu România, Arhiva M.F.A., Ministerul de Război (Cabinetul ministrului), dosar 30 (1921—1922), Ataşatul militar la Lodra. Pachet 56—59; Biblioteca Academiei R. S. România (în continuare se va cita B.A.R.) Arhiva Palatului, Pachet LVIII varia 3 şi 4; „Revue des deux mondes", L'Asie française", „L'Europe Nouvelle", lucrarea deja citată a lui A. F. Frangulis etc.

[56] „Adevărul", 23.III.1921.

[57] „L'Indépendance roumaine", 23.II.1921.

[58] „Universul", 23.III.1921; „Viitorul", 24.IV.1921.

[59] „L'Indépendance roumaine", 23.II.1921.

[60] „Adevărul", 25.II.1921 şi 23.III.1921, „Universul", 23.III.1921.

interese mult mai mari și mult mai importante decît oricare altul". A-ceste interese îndreptățeau statul român să considere că „nici o dezbatere nu poate avea loc și nici o hotărîre nu poate fi luată fără avizul, consimțămîntul și participarea noastră." În al doilea rînd, programul românesc referitor la statutul Bosforului și Dardanelelor includea, alături de revendicarea ca „internaționalizarea să fie o realitate", deziderafatul ca delegații noștri în Comisia strîmtorilor „să fie puși din toate punctele de vedere pe un picior de perfectă egalitate cu delegații oricăreia dintre marile puteri". În sfîrșit, o ultimă dorință, pe linia asigurării drepturilor egale și a garantării unui tratament identic pentru toți cei direct interesați: „dacă paza și poliția strîmtorilor vor fi încredințate unor trupe și vase internaționale, se impunea ca și soldații noștri să fie reprezentați în aceste trupe în număr proporțional cu mărimea intereselor noastre", după cum „tricolorul românesc trebuie să fîlfîie pe unul sau două vase însărcinate cu paza și poliția"[61] la strîmtori.

Pentru respectarea drepturilor și intereselor României, atît de clar expuse în programul sumar de mai sus, diplomația română a desfășurat, în perioada lucrărilor Conferinței de la Londra, ca și după aceea, o activitate susținută.

După ce s-a aflat că totuși Conferința de la Londra a intrat în dezbaterea unor probleme care ne priveau direct, reprezentanții României de la Londra și Paris exprimau la Foreign Office și la Quai d'Orsay „surpriza în chestiunea modificărilor neașteptate propuse de către aliați tratatului de la Sèvres privind „strîmtorile"[62] și arătau că este nepotrivit „de a se face unui dușman de ieri o situație superioară celei a unei aliate fidele"[63]. Evident, aluzia se făcea la Turcia, care, dacă ar fi acceptat modificările propuse de aliați în tratatul de la Sèvres, ar fi obținut în Comisia strîmtorilor doi reprezentanți, în timp ce pentru România situația ar fi rămas neschimbată. Guvernul român n-avea nici o obiecțiune împotriva admiterii Turciei în Comisia strîmtorilor, întrucît el recunoștea fără reticențe că aceasta „are interese evidente"[64]. Ceea ce dorea România era ca ea să nu aibă în Comisia strîmtorilor o situație inferioară altor state interesate[65].

România a căutat să folosească toate ocaziile pentru a cere ca hotărîrile aliaților în problema strîmtorilor să n-o dezavantajeze. Dintr-o convorbire a unui membru al Ambasadei Române de la Londra cu trimisul grec din capitala Angliei a reieșit că Grecia cerea un avantaj similar concesiei care s-ar fi făcut Turciei și anume două voturi în Comisia strîmtorilor.[66] Avînd la strîmtori interese superioare

[61] „Renașterea română", 9.III.1921.
[62] M.A.E., Convenții 8 S_1, Legația din Londra, telegr., 14. III. 1921.
[63] Ibidem, Legația din Paris, telegr., 19.III.1921.
[64] „Viitorul", 24.IV.1921.
[65] „Universul", 23.III.1921; „Renașterea română", 24.III.1921.
[66] M.A.E., Convenții 8 S_1, Legația din Londra, telegr. 15.III.1921.

celei ale Greciei, România a reacţionat imediat, reclamînd obţinerea aceleiaşi situaţii şi în acest sens a făcut chiar „aluzii" la Foreign Office.[67] O notă specială a Ministerului de Externe de la Bucureşti, către ambasadele române de la Londra şi Paris, după ce preciza că aliaţii „n-au fost delicaţi cu noi" şi exprima „regrete" în legătură cu faptul că, în ciuda asigurărilor date, regimul strîmtorilor urma să fie modificat, „fără consultarea şi înţelegerea intereselor româneşti", cerea să se intervină pe lîngă marile puteri pentru ca România să obţină în Comisia strîmtorilor un număr egal de voturi cu cel acordat Turciei.[68] Un demers special, în acelaşi scop, s-a făcut pe lîngă Comitetul Consiliului Suprem al aliaţilor de la Londra.[69] În aceste intervenţii diplomatice româneşti, se sublinia că dacă totuşi soluţia în chestiunea strîmtorilor nu era definitivă — după cum s-a şi întîmplat — România îşi rezerva dreptul de a cere ca pe viitor „să fim înţeleşi".[70]

Aliaţii erau gata — cel puţin aşa rezulta din răspunsurile lor la intervenţiile româneşti — să ia în consideraţie argumentele expuse de România în problema intereselor sale la strîmtori, dar ei regretau că era puţin probabil să se aducă vreo schimbare deciziilor privind statutul internaţional al Bosforului şi Dardanelelor[71]. În cazul în care Grecia şi Turcia ar fi dat totuşi curs propunerilor aliate referitoare la noile schimbări în tratatul de la Sèvres, urma ca modificările propuse, în problema regimului strîmtorilor, să fie examinate atent de către un comitet special al Consiliului Suprem, care — în acest caz — se va întruni la o dată ce nu se putea preciza[72].

O dată terminată Conferinţa de la Londra, România n-a încetat demersurile în problema strîmtorilor. Este elocvent în legătură cu aceasta răspunsul dat de guvernul român la comunicarea oficială britanică din 3 aprilie, 1921, comunicare care exprima îndoieli în privinţa realizării propunerilor aliate relative la regimul strîmtorilor. În acest răspuns, se atrăgea Angliei atenţia că tratatul de la Sèvres, nefiind încă ratificat şi modificări fiind făcute înaintea ratificării, România avea dreptul să ceară schimbări corespunzătoare intereselor sale[73]. În acelaşi document, se preciza, totodată, că România aştepta să vadă soarta modificărilor deja propuse şi îşi rezerva dreptul de a face cunoscut la momentul oportun cererile sale, bineînţeles dacă tratatul de la Sèvres urma într-adevăr să sufere schimbări în ceea ce priveşte regimul strîmtorilor[74].

---

67 Ibidem.
68 Ibidem, M.A.E. către Legaţiile de la Londra şi Paris, telegr. 16.III.1921.
69 Ibidem, Legaţia din Londra către M.A.E., telegr. 17. III. 1921.
70 Ibidem, M.A.E. către Legaţiile din Londra şi Paris, telegr. din 16. III 1921.
71 Ibidem, Legaţia din Londra către M.A.E., telegr. 3. IV. 1921.
72 Ibidem, telegr. din 19. III. 1921.
73 Ibidem, telegr. din 9. IV. 1921.
74 Ibidem.

În cursul verii anului 1921, întrucît se agita mereu chestiunea revizuirii tratatului de la Sèvres, Take Ionescu a cerut miniştrilor români de la Paris, Londra şi Roma să atragă atenţia guvernelor pe lîngă care sînt acreditaţi că România dorea să ia parte la o eventuală revizuire [75].

Într-adevăr, chestiunea strîmtorilor a fost discutată cu ocazia şedinţelor Consiliului Suprem de la Paris din august 1921 [76], fără, bineînţeles, ca România sau alte state riverane să fie invitate pentru a-şi expune punctul de vedere.

Presa românească, de cele mai diverse nuanţe, traducînd starea de spirit a opiniei publice din România, blama această atitudine a marilor aliaţi occidentali. Se releva, pe drept cuvînt, că acestea ignoră rolul Micii Înţelegeri într-o serie de probleme de politică internaţională, de vreme ce „la ultima conferinţă de la Londra, chestiunea Dardanelelor a fost discutată în afară de ea (de Mica Înţelegere, n.n.) şi fără chiar ca ea să fie prevenită", din momentul în care „...la ultima întrunire a Consiliului Suprem (este vorba despre întrunirea din august 1921-n.n.) s-a examinat, de asemenea, o revizuire a tratatului de la Sèvres, fără ca ţările direct interesate la libertatea strîmtorilor să fie admise la soluţia care se pregătea" [77]. Aprecierile sînt tot atît de defavorabile atunci cînd referirile se fac direct la România, în speţă la felul cum puterile aliate înţelegeau să hotărască în unele probleme care interesau direct ţara noastră: „Cum vedea în reglementarea chestiunii strîmtorilor, cuvîntul României, stăpîn al gurilor Dunării, este socotit de prisos", conchizîndu-se apoi că „ascultarea statelor mici este înlocuită cu o hotărîre a Consiliului Suprem, irevocabilă" [78].

S-a mers chiar pînă la a se nega competenţa Consiliului Suprem în rezolvarea unor probleme de interes mondial: „Consiliul Suprem abuzează de forţa sa şi face un act nevalabil" [79], luînd o decizie în problema strîmtorilor, fără a consulta toate statele interesate. Întrucît chestiunea navigaţiei prin Bosfor şi Dardanele preocupa numeroase ţări ale lumii, s-a făcut propunerea, ne mai cunoscută în alte proiecte româneşti sau străine referitoare la regimul strîmtorilor, ca stabilirea statutului acestora să fie opera unui *Congres mondial*, care va trebui să ia o hotărîre corespunzătoare exigenţelor tuturor celor interesaţi [80].

Războiul greco-turc, desfăşurîndu-se, mai ales în ultima parte a anului 1921, în condiţii nefavorabile pentru Grecia, exista temerea că turcii vor obţine victoria, ceea ce ar fi echivalat cu năruirea completă

[75] Ibidem, M.A.E. către Legaţiile din Londra, Paris şi Roma, telegr. din 25. VI. 1921; „Adevărul", 14. VII. 1921.
[76] A. F. Frangulis, *op. cit.*, p. 291—292.
[77] „L'Indépendance roumaine", 2. IX. 1921.
[78] „Viitorul", 10. VIII. 1921.
[79] „L'Orient" 16. VIII. 1921.
[80] Ibidem; vezi şi nr. din 10. VIII. 1921.

a „edificiului" atît de şubred, conceput la Sèvres. Pentru a preîntîmpina o astfel de eventualitate neplăcută, pentru a pune capăt ostilităţilor greco-turce — fără ca Anglia, Franţa şi Italia să piardă principalele lor poziţii obţinute în Turcia după război — miniştrii de externe ai celor trei puteri s-au întrunit într-o conferinţă la Paris, între 22 şi 26 martie 1922. În urma deliberărilor lui Poincaré, Curzon şi Schanzer, a fost redactat un memorandum care a fost trimis celor doi beligeranţi, în speranţa că propunerile incluse în el vor putea servi drept bază pentru armistiţiu [81].

Cîteva puncte ale memorandumului atacau chestiunea strîmtorilor şi a Constantinopolului. Controlul navigaţiei prin Bosfor şi Dardanele urma să fie încredinţat, cum se preconizase şi cu prilejul Conferinţei din anul anterior, unei Comisii internaţionale, însă, de data aceasta, Comisia va avea un preşedinte turc. „Se spera" că în această Comisie vor fi reprezentate toate principalele state interesate în comerţ sau navigaţie prin strîmtori. Proiectul aliat se referea, de asemenea, la demilitarizarea strîmtorilor, fixînd zonele, mult micşorate, care urmau să fie neutralizate; el nu pierdea din vedere nici asigurarea securităţii Constantinopolului, pentru care-şi păstrau valabilitatea şi recomandările făcute la Londra în martie 1921 [82].

Noile propuneri aliate, la elaborarea cărora divergenţele dintre aliaţi au răbufnit din nou [83], au fost privite diferit la Atena şi la Angora. Dacă Grecia, epuizată în urma uriaşelor eforturi impuse de război, le-ar fi primit fără întîrziere — deşi nu-i conveneau [84] — turcii condiţionau acceptarea memorandumului de la Paris de evacuarea Anatoliei de către trupele greceşti, imediat după încheierea armistiţiului, de rezolvarea în favoarea Turciei, a problemei Traciei Orientale şi de participarea guvernului kemalist la discutarea condiţiilor păcii [85].

Ca şi Conferinţa din anul precedent referitoare la problema orientală, noua întrunire de la Paris, din martie 1922, s-a terminat fără rezultat.

România n-a figurat, nici de data aceasta, printre participanţii la Conferinţă şi nici n-a fost informată cel puţin în legătură cu problemele

[81] E. Driault et M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, t. V., P.U.F., Paris, 1926, p. 411; A. F. Frangulis, *op. cit.*, p. 358—385.

[82] „L'Asie française", XXII année, no. 201, avril 1922, p. 153—154; no. 207, décembre 1922, p. 447—448; „L'Epurope Nouvelle", 8. VII. 1922, p. 852—853.

[83] Vezi, de pildă, discuţiile, în problema Traciei Orientale şi hotărîrea de compromis la care s-a ajuns în această privinţă — Biblioteca centrală de stat (în continuare se va cita B.C.S.), Arhiva Saint-Georges, Pachet CCCLXVIII, dosar 15, f. 461; P. Lyautey, *Le drame orientale et le rôle de la France*, Paris, 1923, p. 145; „Revue des deux mondes", 1. IV. 1922, p. 715—717; „Revista vremii", nr. 11, 24. III. 1922, p. 5.

[84] „L'Asie française", avril 1922, p. 176.

[85] *Istoria mejdunarodnîh otnoşenii i vneşnei politiki* SSSR, t. I (1917—1939), Izd. IMO., Moscova, 1961, p. 164—165; R. Meitani, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856—1930*, Buc., 1943, p. 255; „L'Asie française", avril 1922, p. 177.

care se vor discuta. În ciuda acestui fapt România s-a arătat interesată direct de problemele care au făcut obiectul convorbirilor tripartite. Oficialitățile de la București cereau, mai ales prin intermediul ambasadei de la Paris, informații detaliate referitoare la chestiunile dezbătute, accentul căzînd, de fiecare dată, pe întrebarea referitoare la eventualele modificări ale regimului strîmtorilor și la soluțiile preconizate pentru acestea. [86] Un răspuns clar era necesar cu atît mai mult cu cît în presă se publicaseră știri potrivit cărora, în ultimele ședințe ale Conferinței miniștrilor afacerilor externe de la Paris, s-ar fi luat unele hotărîri și în problema strîmtorilor. [87] În urma demersurilor făcute la Quai d'Orsay, s-a primit de aici răspunsul că în cursul conversațiilor relative la afacerile Orientului nu s-a examinat modificarea dispozițiilor anterioare din tratatul de la Sèvres care se refereau la chestiunea regimului strîmtorilor. [88] Este lesne de observat că răspunsul era inexact.

După ce au fost cunoscute problemele discutate la Paris, după ce s-a aflat că s-au propus unele modificări și pentru regimul strîmtorilor, deși la masa tratativelor nu fusese prezent nici un stat riveran, România, avînd de apărat „interese de prim-ordin" [89], a prezentat unele obiecțiuni la memorandumul trimis Greciei și Turciei de către cele trei mari puteri. S-a arătat, pe bună dreptate, că pasajul din memorandum care se referea la reprezentarea în Comisia strîmtorilor [90], fusese redactat în termeni vagi, prea generali și că, dat fiind însemnătatea chestiunii, s-ar fi impus mai multă preciziune în text [91]. Întrucît „se spera" numai că din Comisia Internațională vor face parte toate statele interesate, România arăta limpede că situația sa de stat riveran la Dunăre și Marea Neagră o îndreptățeau necondiționat să fie reprezentată, în condiții de perfectă egalitate cu celelalte puteri, în organismul însărcinat cu paza strîmtorilor. [92]

Problema regimului strîmtorilor Mării Negre era strîns legată de soarta Constantinopolului. În perioada de care ne ocupăm (1920—1922) au existat încercări din partea unor state de a pune stăpînire definitivă pe capitala Turciei, în tendința, de a-și întări dominația în zona strîmtorilor și a obliga pe turci să execute prevederile tratatului de la Sèvres. Astfel de tentative a făcut Grecia, sprijinită de către o parte a cercurilor conducătoare britanice, care aveau în frunte pe Lloyd George.

Alături de alte state, România a reacționat împotriva acțiunilor de asemenea natură, indiferent de statul care le-a angajat, conștientă fiind că acapararea Constantinopolului putea să creeze un serios pericol pen-

---

86 B.C.S., Arhiva Saint-Georges, Pachet CCCLXVIII, dosar 15, f. 452, 459.
87 Ibidem.
88 Ibidem, f. 453, 454—455; vezi și Arhiva M.A.E., Convenții 8 S_1, Legația de la Paris, telegr. 2. IV. 1922.
89 „Universul", 1. IV. 1922.
90 „L'Europe Nouvelle", 8. VII. 1922, p. 852.
91 „Universul", 8. IV. 1922.
92 Ibidem.

tru libertatea de navigație prin strîmtori și putea să devină, totodată sursa unor noi complicații în Orient.

După ocuparea Constantinopolului de către trupele aliate anglo-franco-italiene, Anglia intenționa, folosindu-se de Grecia, să-și întărească mai mult dominația în zona orașului de pe malurile Bosforului. De aceea, în vara anului 1920, Lloyd George insista serios pentru înlocuirea trupelor aliate din capitala otomană cu forțe armate ale Greciei, „ceea ce ar fi fost pentru greci luarea posesiunii Constantinopolului sub tutelă engleză". [93]

Proiectul britanic nu s-a putut realiza atunci, ca și mai tîrziu, în primul rînd, din cauza opoziției Franței și Italiei, și firește că el ar fi întîlnit și împotrivirea altor state, mai ales a celor riverane la Marea Neagră, între care și România. Statul român a reacționat imediat față de planul ocupării capitalei turce, avertizînd că „el este de natură să ridice neliniști serioase în sînul națiunilor care au interes vital de a vedea stabilindu-se un regim de libertate internațională la strîmtori, ceea ce exclude predominarea unui singur stat limitrof, în întregime legat de politica de expansiune a primei puteri maritime" [94].

Anii 1921 și 1922 procură alte dovezi despre intenția grecilor de a deveni stăpîni pe cheile Bosforului. Încă în vremea Conferinței la Londra (martie 1921), Grecia pregătea terenul în legătură cu o eventuală ocupare a Constantinopolului. Astfel, însărcinatul de afaceri al Greciei de la Londra spunea plenipotențiarului român din capitala Marii Britanii că are impresia că Anglia dorește, prin conferința de la Londra, să asigure securitatea strîmtorilor și că armata greacă, aflîndu-se acolo, ar fi chemată să îndeplinească această sarcină. Reprezentantul grec a relatat diplomatului român că președintele consiliului de miniștri britanic ar fi spus: „în ceea ce privește aliații, sinteți liberi". Firește, Grecia a interpretat spusele lui Lloyd George ca o încurajare la acțiune. [95] În vara anului 1921 se pare că a intervenit chiar un aranjament între Grecia și Anglia, potrivit căruia englezii nu s-ar fi opus ca regele Constantin „să intre în Bizanț și să facă din el capitala Greciei Mari". [96] În ziarele britanice, reapar toate argumentele invocate în perioada anterioară semnării tratatului de la Sèvres, împotriva menținerii turcilor în Europa; la Constantinopol, agenții englezi — politicieni, militari și bancheri — se străduiau să demonstreze că „poziția (la Constantinopol — n. n.) nu mai era de ținut [97]. Declarațiile publice pe care le făcea Lloyd George, în iulie-august 1921, în legătură cu „drepturile" pe care le conferă grecilor succesele obținute de ei în lupta împotriva mișcării kema-

---

[93] B.-G. Gaulis, *La question turque*, Paris, 1931, p. 102—103, „Renașterea română", 1. VIII. 1920, și 28. VIII. 1920.

[94] „L'Independance roumaine", 5. IX. 1920. Aceeași idee a fost exprimată mai tîrziu, în același cotidian, la 31. XII. 1920.

[95] M.A.E., Convenții 8 S_1, Legația din Londra, teleg. 15. III. 1921.

[96] M. Pernot, *Le question turque*, Paris, 1923, p. 260.

[97] *Ibidem*.

liste[98], sînt edificatoare pentru planurile britanice. De asemenea, în parlamentul englez, premierul Lloyd George, exagerînd sarcinile fiscale pe care contribuabilii englezi trebuiau să le suporte pentru întreținerea trupelor britanice aflate în zona strîmtorilor, voia să obțină asentimentul acestuia pentru înlocuirea acestor trupe prin contingente grecești. [99] Însărcinatul de afaceri elenic de la Londra într-o corespondență trimisă la Atena confirmă că primul-ministru al Angliei depunea eforturi serioase pentru a obține „paza Constantinopolului de către armatele grecești" [100], printr-un mandat încredințat Greciei.

O activitate nu mai puțin febrilă se desfășura paralel și la Atena. Presa greacă, din dorința de a pregăti opinia publică, căuta argumente de tot soiul pentru a justifica intenția Greciei de ocupare a Constantinopolului. [101]

Proiectele Greciei și ale Angliei sînt dovedite și de faptul că biserica anglicană, de acord cu biserica ortodoxă greacă, complota, în aceeași vreme (1921), cucerirea religioasă a Constantinopolului, în favoarea unui conciliu „ecumenic", care s-a întrunit la Atena, sub președinția mitropolitului Atenei, Meletios Metaxakis, destinînd sediul patriarhal în capitala Turciei [102].

În august 1921, a avut loc la Paris o întrunire a Consiliului Suprem, care a discutat problema Sileziei Superioare. Lloyd George n-a scăpat, nici de data aceasta, prilejul de a repune în discuție problema orientală. Speculînd spusele lui Briand referitoare la „drepturile învingătorului în problema sileziană (adică drepturile Poloniei — n. n.), Lloyd George — care a folosit iarăși argumentul victoriei grecești, a ținut să sublinieze dreptul acestora în Orient, cu atît mai mult cu cît înșiși aliații „au sfîșiat" tratatul de la Sèvres, tratat pe care grecii s-au declarat gata să-l aplice. Înarmat cu acest argument, fără îndoială, șubred, la care adăuga cheltuielile mari reclamate de întreținerea contingentelor aliate din capitala turcă, premierul englez a cerut ca armatele care ocupaseră Constantinopolul în martie 1920, să-l evacueze imediat, locul acestora urmînd să fie luat, evident, de către trupele grecești. [103]

Franța s-a opus ca grecii să obțină noi avantaje în Orient prin ocuparea Constantinopolului. Mareșalul Foch, cu prilejul discuțiilor din Consiliul Suprem (august 1921), a arătat clar că turcii n-au fost definitiv învinși și, contrar opiniei lui Lloyd George, a manifestat rezerve în legătură cu posibilitățile victoriei Greciei în războiul împotriva kemaliștilor. [104] O hotărîre pe placul vederilor unor factori de răspundere de la Downing Street nu s-a putut lua la Paris. La 13 august 1921,

98 A. F. Frangulis, *op. cit.*, p. 290.
99 *Ibidem.*
100 *Ibidem.*
101 „Adevărul", 31. VII. 1921. 5, VIII. 1921; „Universul" 1 și 24. VIII. 1921.
102 „Revue des deux mondes" 1. IV. 1922, p. 711.
103 A. F. Frangulis, *op. cit.*, p. 290—292.
104 *Ibidem*, p. 291.

lucrările Consiliului Suprem s-au încheiat, mareșalul Foch primind misiunea să redacteze un raport pentru menținerea neutralității Constantinopolului și a strîmtorilor [105], neutralitate proclamată de către aliați încă în luna mai 1921 [106].

Teama că ocupația temporară greacă — exercitată la Constantinopol în cadrul interaliat — s-ar putea transforma într-o dominație definitivă a Greciei asupra orașului de pe Bosfor, trebuia să trezească, în mod firesc, neliniștea României. Aceasta din urmă, după cum am menționat, se arăta ostilă oricărei încercări de supremație la strîmtori a unei mari puteri, de exemplu Marea Britanie, supremație directă sau prin mijlocirea unui stat mic [107]. România a luat atitudine împotriva exercitării dominației engleze la Bosfor și Dardanele prin intermediul Atenei, arătînd că nu va consimți ca Grecia — chiar în cazul victoriei împotriva turcilor — să dețină pozițiile-cheie la strîmtori [108]. „Iată însă că Grecia — se nota într-un ziar al vremii — ridică pretenția unei dominări exclusive în regiuni unde se concentrează interese vitale de ordin internațional. Ca amici sinceri ai națiunii grecești, citim în continuare, noi nu putem decît să-i sfătuim să nu persiste într-o politică care ne pare contrară chiar intereselor bine înțelese ale Greciei" [109]. Apreciind în mod just că victoria grecilor nu este încă definitivă și că deci ei „nu trebuie... să-i exagereze urmările", opinia publică din țara noastră, prin glasul presei, arăta că grecii „vor săvîrși o mare greșeală, formulîndu-și în virtutea acestui succes, pretenții teritoriale nemăsurate sau ambiționînd anexări teritoriale" [110]. Dorind să prevină lovitura de forță, România ținea să amintească că intenția grecilor de a ocupa Constantinopolul se va lovi cu siguranță de opoziția marilor puteri, că s-ar putea ajunge chiar pînă la un conflict deschis cu trupele aliate; statul român excludea totuși posibilitatea unei ciocniri armate, sperînd că „nici un om de stat grec nu va expune țara sa unei asemenea eventualități [111]. Referindu-se la știrile despre încercarea Greciei de a-și realiza proiectul de instalare la Constantinopol, Take Ionescu, într-un interviu acordat ziarului „Le Temps". aprecia că „Constantinopolul și strîmtorile sînt un obiect de politică internațională și generală, iar nu o chestiune care se poate dezbate între Turcia și o altă putere, oricare ar fi această putere" [112].

Cît de preocupat era statul român de problema ieșirii la căile maritime intercontinentale rezultă și din faptul că tocmai în perioada cînd se

105 *Ibidem*, p. 292.
106 M.A.E. Convenții 8 S_1, Legația din Atena, teleg. 10/23. V. 1921; Ed. Pech, *Les alliés et la Turquie*, PUF., Paris, 1925, p. 201.
107 M.A.E., Fond 71/Turcia, anii 1921—1930, vol. 18 (Presă).
108 Ibidem.
109 „L'Indépendance roumaine", 12. VIII. 1921.
110 „Universul", 7. VIII. 1921.
111 „Adevărul", 6. VIII. 1921.
112 „Universul", din 2. IX. 1921.

discuta soarta Constantinopolului, apar în ţară—nu întîmplător—proiecte pentru găsirea altor „porţi" de ieşire la Mediterana, prin construirea unor căi ferate care, traversînd teritoriul jugoslav şi bulgar, trebuiau să asigure României legătura cu Adriatica şi Marea Egee [113]

În momentul cînd era evidentă neputinţa Greciei de a înfrînge mişcarea de eliberare naţională din Turcia, cînd Grecia se apropia cu paşi repezi de o catastrofă militară inevitabilă, guvernul de la Atena a încercat un act desperat şi anume ocuparea Constantinopolului. [114] În felul acesta „ar fi fost dus pînă la executarea completă — cum bine s-a observat — un plan elaborat de multă vreme" [115]. La 14/27 iulie 1922, guvernul elen exprima ferm puterilor aliate hotărîrea sa „de a aviza asupra mijloacelor celor mai propice pentru a pune capăt conflictului" [116] cu Turcia. În Tracia Orientală, în apropiere de liniile de la Ceatalgea, era concentrată o armată greacă de aproximativ 40 de mii de oameni, care aştepta în orice moment ordinul de a ocupa capitala turcă. [117] Scopul ocupării Constantinopolului, după spusele grecilor, era de a servi ca un mijloc de presiune împotriva turcilor şi a aliaţilor, pentru a găsi cu promptitudine, şi unii şi alţii, soluţia care ar duce la pace.[118]

Puterile aliate Franţa, Italia şi chiar Anglia, exceptînd opinia cîtorva personalităţi oficiale de la Londra [119], au întîmpinat propunerea greacă cu „un refuz brutal" [120]. Nu era un secret pentru nimeni că Franţa şi Italia se opuneau dominaţiei exclusive a Angliei sau Greciei la Constantinopol. În ceea ce priveşte atitudinea Marii Britanii, s-a subliniat, pe bună dreptate, că atunci „cînd se ating puncte foarte sensibile" ea „n-a mai acceptat persoane interpuse" [121]; aceasta cu atît mai mult cu cît „persoana interpusă"—Grecia, în cazul de faţă—trebuia să depună armele în faţa Turciei victorioase, Anglia, nemaiavînd deci suficiente garanţii că dominaţia ei la Constantinopol, sub paravanul celei greceşti, ar putea fi menţinută. Atitudinea Franţei, Italiei şi Angliei, care, din motive diferite, s-au opus planului Atenei, explică de ce comandamentul militar interaliat de la Constantinopol a primit ordin să respingă

---

[113] M.A.E., Fond 71/Turcia, anii 1920—1930, vol. 18 (Presă); „Adevărul", 23 şi 24. VII. 1921; „Universul", 28. VII. 1921, „L'Orient", 26. VII. 1921.

[114] Georges Young, *Constantinopole depuis ses origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1934, 373.

[115] „L'Asie française", no. 207 juillet-août 1922, p. 298.

[116] Ed. Driault et M. Lhéritier, *op. cit.*, p. 412.

[117] „Adevărul", 15. VII. 1922; „L'Orient", 2. VIII. 1922.

[118] B.C.S., Arhiva Saint-Georges, Pachet CCCLXVIII, d. 15, f. 414—415, Victor Antonescu către M.A.E., teleg. 30.VII.1922.

[119] A. F. Frangulis, *op. cit.*, p. 388—389.

[120] Ed. Driault. *La paix de la France*, Paris, 1937, p. 178; vezi şi Trandafir G. Djuvara, *Mes missions diplomatiques*, Paris, 1930, p. 142.

[121] „L'Europe Nouvelle", 16. IX. 1922, p. 1185; vezi Maria Papouktchieva, *La politique de la Russie à l'égard des Détroits*, Genève, 1944. p. 128.

prin forţă orice mişcare militară îndreptată contra zonei ocupate de trupele celor trei ţări. [122]

Dacă tentativa Greciei de a pune stăpînire pe Constantinopol s-a lovit de împotrivirea marilor puteri aliate, inclusiv Anglia, nu este greu de întrevăzut—avînd în vedere reacţia românească anterioară la astfel de încercări—care a fost poziţia României faţă de aventura în care vroia să se lanseze din nou Regatul grec. Guvernul de la Bucureşti şi-a manifestat din plin îngrijorarea, cerînd în permanenţă ambasadelor de la Atena şi din capitalele Occidentale informaţii referitoare la intenţiile Greciei şi la punctul de vedere al aliaţilor. Ministrul de Externe I.G. Duca, conform ştirilor primite de la Atena [123], punînd la curent pe reprezentantul român de la Paris asupra proiectului grecilor de a proceda la un marş asupra Constantinopolului, însărcina pe Victor Antonescu să se informeze la Champs Elysées şi să comunice care era atitudinea guvernului francez faţă de acţiunea grecească în pregătire [124]. La Paris nu se credea în posibilitatea unei înaintări a armatelor elene spre Constantinopol, căci aceasta—după aprecierea cercurilor politice din capitala Franţei — ar expune-o la un grav conflict cu aliaţii. [125] Guvernul francez a răspuns Greciei printr-un refuz necondiţionat în chestiunea ocupării capitalei turce. [126] Informaţiile primite la Bucureşti din Franţa, evidenţiind poziţia guvernului Poincaré, lăsau să se înţeleagă, în acelaşi timp că un punct de vedere similar faţă de propunerea grecească vor adopta şi cercurile guvernante de la Roma şi Londra. [127] Într-adevăr, însărcinatul de afaceri britanic de la Atena, motivînd atitudinea Downing Street-ului prin opoziţia categorică a Franţei, făcea demersuri pe lîngă guvernul Greciei, rugîndu-l să interzică înaintarea trupelor greceşti în zona neutră a strîmtorilor [128]. Reprezentantul României la Paris a trimis în ţară un raport după expozeul ambasadorului grec din capitala Franţei, expozeu relativ la situaţia în care se afla Grecia în vara anului 1922. Trimisul diplomatic al Atenei arăta, în această expunere, motivele care au determinat guvernul său să facă propunerea relativă la ocuparea Constantinopolului, ţinînd însă, totodată, să precizeze — lucru care trebuia să liniştească şi România—că Grecia nu va pune în aplicare planul de operaţii militare împotriva capitalei Turciei, dacă Anglia, Franţa şi Italia s-ar opune la o astfel de acţiune. [129]

Opinia publică din România, ca şi cu alte prilejuri, a reacţionat din nou, cu aceeaşi vigoare, împotriva intenţiilor Greciei de a se sub-

---

122 Ed. Driault, *La question d'Orient* (1918—1937), Paris, 1938, p. 107.
123 B.C.S., Arhiva Saint—Georges, Pachet CCCLXVIII; d. 15, f. 417.
124 Ibidem.
125 Ibidem, f. 416, Victor Antonescu către I.G.Duca, telegr. 29 VII/1922.
126 Ibidem, f. 413, telegr. din Paris, 30. VII. 1922.
127 Ibidem.
128 A. F. Frangulis, *op. cit.*, p. 391, 393; „Universul", 2.VIII.1922.
129 B.C.S., Arhiva Saint-Georges, P. CCCLXVIII, d. 15, f. 414—415.

stitui turcilor la Constantinopol. Marele nostru istoric N.Iorga, arătînd importanța Constantinopolului și pledînd împotriva ocupării lui de către Grecia, scria :„Constantinopolul nu poate fi al unuia singur, oricîți greci s-ar afla în cuprinsul lui. Și cu atît mai puțin a unui singur care „e destinat a fi totdeauna exponentul unor interese mai mari decît ale sale și care vin dintr-o lume deprinsă a domina acolo unde n-are nici un drept național" [130]. Atacarea capitalei Turciei era calificată de ziarul „L'Orient" drept un „act desperat al regimului Constantinian" și același cotidian, reprobînd acțiunile cercurilor guvernante de la Atena, scria : „cînd poporul grec se va trezi, el va cere socoteală conducătorilor săi" [131]. Seria exemplelor evidențiind dezaprobarea României față de planul Greciei de acaparare a Constantinopolului este departe de a fi epuizată. Concluzia care se trăgea de fiecare dată din analiza acțiunii grecești era că problema Constantinopolului și a strîmtorilor constituia o problemă internațională interesînd numeroase state, că ea era o chestiune prea complexă pentru ca „elenismul s-o rezolve, în favoarea sa, chiar forțînd mersul evenimentelor prin expediţiuni armate". [132] Tendința Greciei de a ocupa Constantinopolul—deci de a crea complicații în această regiune a lumii—era folosită de România ca un argument în plus pentru a arăta necesitatea depunerii unor eforturi sporite pentru restabilirea cît mai grabnică a păcii în Orient. Întrucît se discuta problema convocării unei conferințe preliminare relativă la chestiunile Orientului apropiat, [133] statul român sublinia că trebuie luate măsuri pentru a se evita eșecul unei astfel de întruniri internaționale. Succesul unei conferințe pentru Orient ar fi putut fi asigurat, între altele, — după opinia României — prin invitarea tuturor statelor care au un cuvînt de spus în diverse probleme legate de încheierea unui nou tratat de pace cu Turcia. [134]

În concluzie, în perioada 1920—1922, problema strîmtorilor a rămas o preocupare de seamă în politica externă a României, o chestiune în care țara noastră era vital interesată, mai ales pentru consolidarea sa economică în urma desăvîrșirii unității naționale. Programul românesc referitor la regimul Bosforului și Dardanelelor urmărea să preîntîmpine posibilitatea hegemoniei la strîmtori a unei singure puteri, mare sau mică, să nu fie ignorate interesele țărilor riverane, să permită României să participe, în condiții de perfectă egalitate la elaborarea statutului strîmtorilor și să se bucure, alături de toți ceilalți interesați, de toate drepturile pe care i le conferă situația sa de stat riveran la Dunăre și la Marea Neagră în organismul internațional care trebuia să asigure libertatea neîngrădită de navigație prin Bosfor și Dardanele.

130 „Neamul românesc", 9. VIII. 1922.
131 „L'Orient", 2. VIII. 1922.
132 „Universul" 3. VIII. 1922.
133 „L'Independance roumaine", 17. VIII. 1922.
134 Ibidem, 4. VIII. 1922.

Pentru realizarea acestor deziderate, statul român a desfăşurat, în perioada de care ne-am ocupat, o bogată activitate diplomatică, însoţită de o puternică campanie de presă, ambele îndreptate spre acelaşi ţel : recunoaşterea drepturilor şi intereselor României în problema strîmtorilor Mării Negre.

LA ROUMANIE ET LA QUESTION DES DÉTROITS, 1920—1922

Résumé

En s'appuyant sur une riche documentation, tant publiée qu'inédite, le présent travail se propose d'eclaircir une des plus intéressantes questions de la politique extérieure de la Roumanie d'entre les deux guerres mondiales. On y souligne que dans les années 1920—1922 la question des Détroits a constitué, un problème dont notre pays etait essentiellement intéressé. Le programme roumain se proposait d'éliminer la possibilité de l'hégémonie d'une seule puissance aux Détroits et d'y respecter les intérêts de toutes les pays rivérains.

Pour la réalisation des ces désiderata, l'Etat roumain a deployé une consistente activité diplomatique conjointe avec une soutenue campagne de presse, toutes les deux poursuivant le même but : la reconnaissance des droits et des intérêts de la Roumanie dans la question des Détroits.